II

Protestants
Christelijke
Ouderen
Bond

zelfzorg mantelzorg: onze zorg

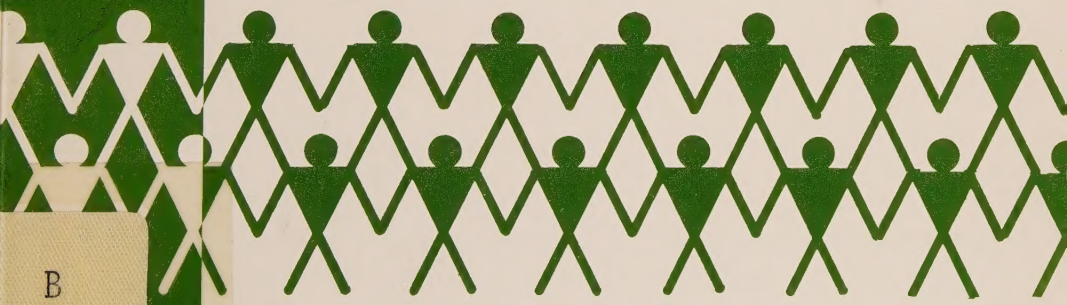

B
5313

Protestants Christelijke Ouderenbond
Postbus 260, 7460 AG Rijssen, tel. 05480 - 1 69 16

Zelfzorg,
Mantelzorg:
Onze zorg

Nederlands Instituut voor Gerontologie
Postbus 1287 - 6501 BG Nijmegen
Telefoon 080 - 22 81 90

Uitgave van de Protestants Christelijke Ouderenbond Nederland.
Tekst: H. Zwaag, Voorzitter P.C.O.B.
en T. M. ter Horst-Wielinga, Beleidsfunctionaris
Illustraties: Pieter van der Horst
Omslag-ontwerp: Harriët Rotshuizen

De daad zonder het woord is een stomme getuige
dien niemand verstaat.
Het woord zonder daad is een ijdele klank,
die in de lucht vervliegt.
Om een nieuw denkbeeld ingang te doen vinden,
zijn beide nodig:
daden en woorden

Dr. Cath. v. Tusschenbroek,
1912

Inhoud

1. *Voorwoord door Mevr. Hannie van Leeuwen*

2. *Vroeger en nu.*
   Welzijn, volksgezondheid en cultuur.

3. *Ziet men door het bos de bomen nog?*
   Bezinning en coördinatie.

4. *Komt er nu echte inspraak voor de ouderen?*
   Herstructurering.

5. *Een boterham met tevredenheid?*
   De Beleidsbrief Bejaardenbeleid 1983.

6. *Wat doen ouderen zélf in het ''Flankerend Beleid?''*

7. *Vormen wij (weer) een zorgzame gemeenschap?*

8. *Hoe moet het worden?*
   De uitvoering van de plannen.

9. *De plaatselijke afdeling*
   ,,voorpost eerstelijnszorg?''

10. *Nog steeds het verkeerde beeld?*

11. *Hardnekkig misverstand!*

12. *Ten slotte.*

1. Voorwoord

In deze brochure zijn door leden van de P.C.O.B. de verschillende ontwikkelingen en het ouderenbeleid door de loop der jaren heen beschreven.
Zelf ben ik bij dit beleid nu ongeveer 15 jaar betrokken. Ik heb uitsluitend bewust de tijd meegemaakt dat het bejaardenoord in toenemende mate pleisterplaats werd voor vele ouderen, die in feite niet verzorgings-behoeftig waren. De aandrang tot een gericht opnamebeleid, bouw van méér bejaardenwoningen en uitbreiding van de dienstverlening kon niet uitblijven.
Thans wordt de slinger van de klok weer teruggezet. Niet alleen nog verdergaande bezuinigingen op de bejaardenoorden en op de professionele verzorging thuis! Onbetaalbaar nu door het steeds toenemende aantal ouderen. Ik prijs me juist nú gelukkig lid te mogen zijn van de *P.C.O.B.*, een organisatie waarin kan worden geappelleerd aan de bijbelse opdracht. Dat wil zeggen, we mogen worden aangesproken op grond van onze dienende taak ten behoeve van de naaste, van elkaar.
Dat is echter iets anders dan de grote nadruk, die hier en daar in politieke kring op min of meer oneigenlijke gronden wordt gelegd op de herwaardering van het traditionele gezins- en familieleven. Dat werkt niet meer op dezelfde wijze als voorheen in een tijd van kleine en veel gebroken gezinnen. En ook ouderen zelf willen niet onder alle omstandigheden op deze wijze afhankelijk worden gemaakt.
Ouderen zullen dan ook veel meer dan voorheen zelf naar ouderen, naar elkaar, moeten omzien.
En het zijn vooral de kerken met de overheid, die hun leden hiertoe zouden moeten stimuleren en tevens zich zouden moeten inzetten - evenals in vroegere jaren - dat ook de noodzakelijke professionele zorg en mantelzorg, kan worden gegeven. Deze brochure is een goede aanzet èn handleiding voor de diaconiën, maar evenzeer een oproep ''van ouderen tot ouderen''.

Hannie van Leeuwen Adviseur P.C.O.B.

2. Vroeger en nu

Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Allereerst: Het woord WELZIJN en als logisch gevolg ook het woord WELZIJNSWERK heeft in de loop der jaren een geheel andere inhoud gekregen.
Van Dale's Woordenboek voor de Nederlandse taal zegt letterlijk: Welzijnszorg = de zorg voor het geestelijk welzijn van langdurig zieken en invaliden door het bezighouden en het wekken van belangstelling...
In onze huidige maatschappij gaat het bij 'welzijn' om het persoonlijk gevoelen (het zich welbevinden) van ieder mens, gezond of minder gezond.

Even omkijken

Hoewel in deze zin de woorden 'welzijn' en 'welzijnszorg' nog moesten worden uitgevonden, was er natuurlijk altijd al sprake van specifieke zorg voor ouderen.
Hoe zag die eruit?
Wel, eeuwenlang bleef het beeld van de ouderdom ongewijzigd: Men was oud, als men niet meer kon werken.
Waren er geen kinderen om voor de ouders te zorgen, dan waren er de oude mannen- en vrouwenhuizen, vaak door regenten beheerd. Wie erg bofte, kon geplaatst worden in een 'hofje' of 'gasthuis'. Deze instellingen, soms al gesticht in de middeleeuwen, werden vaak mogelijk gemaakt door rijke kooplieden, die een flink aanvangskapitaal ter beschikking stelden of legateerden.
Stoffelijk en geestelijk heeft ook de kerk naar beste vermogen het welzijn van het ''afgeleefde'' gemeentelid, naar de behoeften en inzichten van die tijd, behartigd.
Het was het tijdperk van de volkomen passieve oudere. Het enige wat van haar of hem werd verwacht, was dankbaarheid!
Door de industriële revolutie kwam dit simpele systeem in grote moeilijkheden.
Er ontstond een teveel aan arbeiders, vooral in de

grote steden. Het individu werd beroofd van de bescherming van de plattelandssamenleving. Arbeidskracht werd overvloedig aangeboden: De lonen waren laag. De werker van toen was nauwelijks in staat te voorzien in eigen dagelijkse behoeften; kon niet zorgen voor een ''oude dag'' en al helemaal niet voor nog levende ouders...
De boeken van Dickens geven hierover een duidelijk beeld.

De kerken verloren in de industriesteden het contact met de verpauperende massa. In gevallen, waar het contact er nog wel was, maakte financiële onmacht het dikwijls onmogelijk het christelijk woord vergezeld te doen gaan van de christelijke handreiking.

De woorden ''oud'' en ''arm'' hoorden eenvoudig bij elkaar!

Wereldoorlog I

Wereldoorlog I en de hausse-periode van de twintiger jaren drongen het oude-dagsvraagstuk wat op de achtergrond. Er kwam volop werk, de lonen waren redelijk tot goed; er werd gespaard en verzekerd. Kinderen stonden wat af aan de ouders, al moest daartoe wel eens druk worden uitgeoefend.
De crisis van de dertiger jaren maakte aan al dat goede een eind. De werkloosheid was catastrofaal. De diaconale collecten leverden nauwelijks iets op en bleken voor de noodlijdenden in de gemeente druppels op een gloeiende plaat. De steunmaatregelen van de overheid waren aan de zeer krappe kant.
Alimentatieplicht of niet: Kinderen konden meestal niets afstaan aan hun ouders en zo vervielen dezen aan het burgerlijk armbestuur. Het is geen wonder, dat toen al de gedachte aan staatspensioen veld won.

Wereldoorlog II

Het strekt ons volk tot eer dat direct na wereldoorlog II de zorg voor de oudere hogere prioriteit kreeg: *Noodwet Drees* en de *Algemene Ouderdomswet (A.O.W.).*

Daarmee waren echter de problemen de wereld niet uit. Immers:

Geld alleen maakt niet gelukkig!

In de gedachtengang: ''Langzamerhand worden ''ZE'' (de ouderen) allemaal hulpbehoevend'', nam de geïnstitueerde gezins- en bejaardenzorg een grote vlucht, óók die op confessionele grondslag, waartoe oorspronkelijk heel vaak diaconieën het initiatief hebben genomen.

Het van ouds bekende kruiswerk werd uitgebreid en uitgerust met allerlei specialismen.
Men kwam tot schaalvergroting (25.000 mensen per verzorgingsgebied), waarvoor in vele gevallen *de eigen identiteit* van de kruisvereniging werd opgeofferd.

De zorginstellingen werden helaas daarbij soms omgebouwd tot verambtelijkte apparaten, waardoor ze een eigen beleid gingen voeren, zonder binding aan de achterban en zonder onderlinge beleidsafstelling. (Verkokering.)

Naoorlogs huisvestingsbeleid.

Was de 'zorg' voor ouderen nog rechtstreeks gericht op de ouderen, in het huisvestingsbeleid van na de oorlog, speelden *twee* zaken een belangrijke rol: De *bejaardenzorg* en de *algemene woningnood.*

Aan de éne kant bedacht men woonvormen voor ouderen als bejaardenwoningen en bejaardentehuizen.

Aan de andere kant kreeg door dit scheppen van woonruimte voor ouderen de term ''doorstroming'' betekenis. Immers: de vrijgekomen woningen van ouderen, die naar bejaardenwoning of -tehuis verhuisden, konden worden ingenomen door de vele woningzoekenden, om zo de nijpende woningnood te lenigen.

Recreatie

En als dan iedereen aardig verzorgd onder dak is, blijkt plotseling dat 'de oudjes' niets te doen hebben...
Het *totale verzorgingspakket* heeft tot gevolg dat de *verzorgde* eindeloos lijkende dagen voor zich krijgt, doordat de ZELFZORG grotendeels is weggevallen.

Als sluitstuk van menselijke bedenksels kwam nu de RECREATIE aan bod. ''ZE'' moesten verstrooiing hebben om de steeds langer wordende ''wachtkamertijd'' (voor de dood) door te komen!!

De kerken, met name de diaconieën, hebben, ook doordat de armenzorg praktisch gesproken was weggevallen, met grote energie een enorme bijdrage geleverd aan het eerste aanbod van recreatieve bezigheden door middel van sociëteiten, uitstapjes en attenties op kerkelijke en persoonlijke hoogtijdagen.

Plaatselijke overheden, maar ook particulieren, stichtten dienstencentra, waar met creatieve activiteiten, spelletjes, lezingen e.d. de mensen werden beziggehouden.
In deze centra werden overigens ook vaak allerlei diensten, mede ten behoeve van de ouderen, ondergebracht.

Er ontstonden daarnaast her en der 'commissies', die zo het een en ander wilden doen: o.a. voor maaltijdverzorging, bezoeken afleggen, het

organiseren van uitstapjes en noem maar op!
Allemaal prachtig, ware het niet, dat op den duur al die comités, stichtingen en instellingen elkaar verdrongen bij de ''subsidie-ruif'', die aanvankelijk rijk gevuld was.

Reizen, recreatie enz.

3. Ziet men door het bos de bomen nog?

Bezinning en coördinatie.

Er kwam een moment dat de overheid (te laat?) ontdekte dat er vele instellingen waren ontstaan, die *precies hetzelfde* deden en die hun zorgen in een aantal gevallen uitstrekten over *precies dezelfde* mensen!

Om tot enige ordening te komen in wat langzamerhand een warboel geworden was, ontstonden (weer nieuwe) stichtingen, vaak onder de naam ''Stichting Welzijn Ouderen'', maar ook onder de naam ''Gecoördineerd Bejaardenwerk''. Waar dat mogelijk was, werden deze stichtingen aangehaakt bij de al genoemde dienstencentra.

Een werkelijke ordening of coördinatie blijft het doel waarnaar men streeft, maar in een aantal gevallen heeft het instellen van deze stichtingen niet tot het beoogde resultaat geleid.
Eén van de vele oorzaken is te vinden in de bestuurssamenstelling van vele van deze stichtingen. Vaak zijn bestuursleden afkomstig uit de diverse comité's, waardoor kennis van zaken met betrekking tot het ouderenbeleid niet altijd gewaarborgd is. Dat geldt soms helaas ook voor bestuursleden, die op persoonlijke titel in de besturen plaatsnemen.

Hoewel in een groeiend aantal plaatsen, vooral in vele gevallen door grote inzet van de *ouderenbonden,* van enige *medezeggenschap* van de ouderen sprake is, is het toch nog (te) vaak:

Alles vóór, bij en óver de ouderen,
maar zonder voldoende medezeggenschap
van diezelfde ouderen!!

In de gedachtengang van velen blijven ouderen *VOORWERP VAN ZORG.*

Toch blijkt dat dit beeld zichzelf heeft overleefd, nu:

1. de groep ouderen steeds groter wordt (geboortengolf, het mogen bereiken van een hogere leeftijd door medische mogelijkheden, andere samenstelling van de bevolking);
2. de kosten van onze verzorgingsstaat de pan uitrijzen;
   en
3. het zorgenstelsel aan alle kanten rammelt en geen echt stelsel is.

We trachten dat duidelijk te maken.

1. De groep ouderen wordt groter.
Naast de 1,6 miljoen mensen boven 65 jaar (enkele honderdduizenden boven 80!) zijn er thans zo'n 1,5 miljoen *niet meer werkenden* tussen 55 en 65 jaar.

Waren vroeger de woorden 'oud' en 'arm' onlosmakelijk met elkaar verbonden: thans lijkt het begrip 'niet-meer-werkend' (en ook weinig kans nog ooit weer aan het werk te komen) met 'oud' verbonden te worden.
'Uitgerangeerd' en 'afgedaan' zijn woorden die velen, die het lot troffen, niet vreemd in de oren klinken. Het gaat hierbij om lichamelijk en geestelijk volkomen gezonde mensen, die heus nog wel een dak boven het hoofd hebben en financieel nog rond kunnen komen, maar aan wie men niet de vraag moet stellen hoe "WEL" ze zich voelen...

Deze 1,5 miljoen mensen vergroten nolens volens de groep ouderen. Over het welzijn van deze groep beslissen overigens over het algemeen diegenen, die het geld binnenbrengen en die *daarom* de "ACTIEVEN" worden genoemd.

De verdere oorzaken voor het groter worden van de

groep gaven we reeds aan: de mens gaat (gelukkig) langer mee; we slijten minder in onze beroepen (het aantal 'zware' beroepen is verminderd); de levensomstandigheden zijn sterk verbeterd door betere voeding, verbeterde hygiëne, kleding etc.

2. De kosten van de verzorgingsstaat rijzen de pan uit.

De totale verzorgingsstaat blijkt een illusie. Hij blijkt onbetaalbaar! Zo'n ideaalstaat moeten we dus maar vergeten...
Een aantal argumenten daarvoor is:

1. het aantal voorzieningen is zó verbijsterend gegroeid, dat zelfs de opbrengsten van de Groningse gasbel niet toereikend zouden zijn alles te betalen;
2. het aantal 'verdieners' zal op den duur kleiner zijn dan dat van de 'niet-verdieners', (in Japan staat nu al 1 werkende tegenover 2 niet-werkenden [gepensioneerden]);
3. een tweede oorzaak is de opgeschroefde salarissen en opleidingseisen voor betrekkelijk eenvoudige arbeid;
4. dan zijn er de vele overlappingen: vele instellingen vinden zichzelf onmisbaar en maken zich breed ten koste van gelijkgerichte hulporganisaties;
5. een volgende kostenverhogende factor vinden we in de ''verkokering'': in ziekenhuizen treffen we patiënten aan, die in de goedkopere verpleeghuizen thuishoren; in verzorgingshuizen vinden we weer mensen, die beter in verpleegtehuizen verzorgd zouden kunnen worden en omgekeerd. Een goede afstemming van gezinszorg op de gezondheidszorg ONTBREEKT.

3. Het zorgstelsel rammelt aan alle kanten en is geen echt stelsel.

Voornaamste oorzaak: Het financieringsstelsel voor de diverse hulpinstituten is *totaal verschillend* en de instituten zijn vaak bij *verschillende* ministeries ondergebracht.
Bejaardenhuizen hebben bijvoorbeeld te maken met de Algemene Bijstandswet en de verpleeghuizen met de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.
Respectievelijk zaken van de Ministeries van Sociale Zaken (Bijstand) en W.V.C.
Op deze wijze kan er geen sprake zijn van ÉÉN goed sluitend financieringsstelsel.

Deze hele ''wilde welzijnstuin'' moet nodig opnieuw 'aangelegd' worden!!

Ziet men door het bos de bomen nog?

4. Komt er nu echte inspraak voor de ouderen??

Herstructurering

Nadat tal van rapporten waren uitgebracht, die op de noodzaak van sanering wezen, heeft de regering in 1982 de commissie ''Van Gils'' ingesteld, die tot taak kreeg een plan in te dienen tot *''Herstructurering van landelijke organisaties''.*

Deze commissie heeft, na met eindeloos geduld vele tientallen, in eigen ogen 'onmisbare' organisaties te hebben aangehoord, een rapport uitgebracht dat in grote trekken door de regering wordt onderschreven.

De commissie wil alleen díe organisaties laten bestaan, die één of meer van de volgende functies echt vervullen:
1. beleidsadvisering
2. onderzoek en studie, samenhangend met die beleidsadvisering;
3. belangenbehartiging en pleitbezorging;
4. dienstverlening, ondersteuning en begeleiding.

Voor 2. is deskundigheid vereist, bij 3 de nodige toerusting en vorming als men wil opkomen voor belangen.

Het voorstel bepleit het instellen van een ''RAAD VOOR HET WELZIJN'', óver al de organisaties heen, belast met het geven van gevraagde en ongevraagde adviezen aan de regering.

Deze raad wordt ingedeeld in 10 kamers, waarin overlegd wordt over de voorbereiding van die adviezen.

Daar zijn bij:
a. Kamer eerstelijnszorg: Maatschappelijk Werk
   Gezinszorg
   Kruiswerk
   Huisartsen

b. Kamer Maatschappelijke Dienstverlening, w.o. de zorg voor ouderen.
c. Kamer voor Sociaal Cultureel Werk, w.o. club- en buurthuiswerk en activiteiten voor 'anders actieven'.
d. Kamer voor vorming volwassenen.
e. Kamer voor vrijwilligerswerk.
f. Kamer advieswerk, telefonische hulpdiensten, raadslieden, rechtshulp.

Met deze kamers hebben de ouderenbonden DIRECT te maken.

Zal dat door de commissie ook worden erkend?

Zeker! Want in de raad èn in de kamers zullen afgevaardigden zitten uit cliënten-, gebruikers- en vrijwilligersorganisaties; *en de ouderen zijn de grootste gebruikersgroep!!*

Levensbeschouwing

Uit de reactie van Minister Brinkman op het rapport van de commissie Van Gils blijkt heel duidelijk dat er volledig plaats zal zijn voor *levensbeschouwelijke* organisaties.

Er staat letterlijk: DE VRIJHEID VAN ORGANISATIE, WAARIN DE LEVENS- EN WERELDBESCHOUWING VEELAL TOT UITDRUKKING KOMT, *MOET VOLLEDIG GERESPECTEERD WORDEN.*
Over dit lijvige rapport van 64 pagina's zegt de Minister van W.V.C. (Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) in een brief aan de Tweede Kamer, de conclusies van de ''Commissie Van Gils'', wat de hoofdzaken betreft, te onderschrijven. Op pagina 8 van die brief staat: Mèt de commissie, is het kabinet van mening dat ZELFORGANISATIE een belangrijk aspect is van democratisering. Er moeten voor cliënten- en gebruikersgroepen GARANTIES zijn, dat zij een inbreng hebben in de ''Raad voor het Welzijn'' en in de diverse kamers.

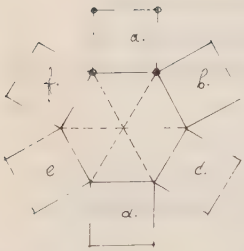

Herstructurering noodzakelijk!

Conclusie: Dùs ook de inbreng en inspraak van de *ouderenbonden!*
Dùs ook van de P.C.O.B.!

Hierdoor zullen ook wij, Protestants Christelijke ouderen, eindelijk rechtstreeks en gestructureerd mee kunnen adviseren.

Samenstelling van de ''Raad voor het Welzijn''.

Een kleine groep mensen uit de Commissie Van Gils heeft de opdracht gekregen de gedachten over de samenstelling van de raad en de verschillende kamers nader uit te werken. Deze 'stuurgroep' zal vooral aangeven op welke wijze groepen en organisaties van vrijwilligers, gebruikers en cliënten hun specifieke inbreng kunnen hebben bij het functioneren van de raad.

Een ''Voorlopige Raad voor het Ouderenbeleid'', die ons in het verleden steeds in het vooruitzicht werd gesteld, zal door de laatste ontwikkelingen en door het instellen van de ''Raad voor het Welzijn'', niet worden verwezenlijkt. In feite zal die raad dan ook overbodig worden.
Recente uitspraken van de Minister van W.V.C. leren ons dat ook over de ''Raad voor het Welzijn'' het laatste woord nog niet is gezegd.
Teneinde uitstel te voorkomen gaat intussen de regering door met allerlei ombuigingsplannen, noodzakelijk geworden door de financiële nood van de overheid.

We ontvingen daarover twee belangrijke stukken uit ''Den Haag'': te weten in juni 1983 de zogeheten ''Beleidsbrief Ouderenbeleid'' en in november/december van datzelfde jaar de nota ''FLANKEREND BEJAARDENBELEID''.

5. Een boterham met tevredenheid?

De Beleidsbrief Bejaardenbeleid.

Deze zeer belangrijke beleidsbrief in het kader van ''Bouwstenen voor het Ouderenbeleid'' is uitgegaan van o.a. de heer Brinkman (Minister van W.V.C.) en Van der Reyden (Staatssecretaris) en was gericht aan de Tweede Kamer.

Het belangrijkste aspect van deze brief is het feit, dat voor het eerst sinds de conjuncturele groei de bedragen, besteed aan het ouderenwerk, niet meer gelijke pas houden met de uitbreiding van het aantal ouderen in Nederland.

De in 1981/1982 verschenen nota ''BOUWSTENEN VOOR EEN OUDERENBELEID'', koos nog voor handhaving van het bestaande relatieve voorzieningenniveau. Dat betekent, dat de kosten zouden mogen stijgen met het groter worden van de groep ouderen.

In het licht van het totale financieringstekort (40 miljard) moet ook het ministerie van minister Brinkman bezuinigen.
Voor het ouderenwerk is nu een formule bedacht, omschreven in de 'beleidsbrief', waardoor het bedrag dat in totaal aan dit werk uitgegeven wordt *gelijk* blijft, maar door de groei van de groep ouderen *per oudere* minder wordt besteed.
Het nadelig verschil tussen wat in 1983 per oudere wordt uitgegeven en wat in 1986 per oudere zal worden uitgegeven, is 1,33%. Dat lijkt niet zoveel, maar in de praktijk ziet het er anders uit! Immers:
Slechts 30% van de ouderen hebben hulp nodig, nú en in 1986.
Die 30% van de ouderen gebruiken ALLE hulp (100%) die wordt verstrekt.
Dat betekent, dat de bezuinigingen op de zorg voornamelijk déze groep treft en neerkomt op *4% per hulpbehoevende* in 1986!

Die 4% korting op de hulp zal hard aankomen. Daarbij komt nog dat we moeten vrezen, dat het bij deze 4% niet zal blijven...

Zelfzorg en efficiëntie.

Toch meent de regering dat een en ander opgevangen kan worden, mits er duidelijk naar gestreefd wordt de ouderen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen en aan de hulp die daartoe nodig is (hulp in de vorm van kruishulp en gezinsverzorging) òf meer middelen ter beschikking te stellen òf de huidige hulp efficiënter te organiseren.

De regering biedt daartoe het volgende perspectief:

1. Bejaardenoorden	Een bezuiniging in 1984 van 55 miljoen gulden. Daarna in 1985 en 1986 enige groei.
2. Verpleeghuizen	Een uitbreiding met enkele duizenden bedden voor geestelijk minder valide ouderen.
3. Gezinsverzorging	Hiervoor zal niet méér geld ter beschikking komen. De uit te geven bedragen blijven gelijk voor de jaren 1984, 1985 en 1986 aan het bedrag dat beschikbaar was voor 1983. Wél zal worden gestreefd naar a. bétere organisatie; b. hulp op maat c. controle op de werkelijke behoefte.
4. Thuisverpleging	Voor het kruiswerk zal 12% in totaal voor de jaren 1984 t/m 1986 extra ter beschikking worden gesteld. Wel wordt de EIS gesteld dat het kruiswerk een *24-uurs hulpdienst* instelt.

5. Gecoördineerd Bejaardenwerk — Hiervoor blijft 88 miljoen gulden beschikbaar, na 'aftopping' van 6 miljoen.

Hoewel ook wij denken dat hier en daar bezuinigd kan worden, de organisatie van de beroepsmatige hulp verbeterd kan worden en de beschikbare hulp alleen dáár verstrekt moet worden waar ze inderdaad nodig is, denken we toch dat in de groeiende behoefte, naarmate de groep ouderen groter wordt, niet altijd meer door de beroepsmatige hulp kán worden voorzien.

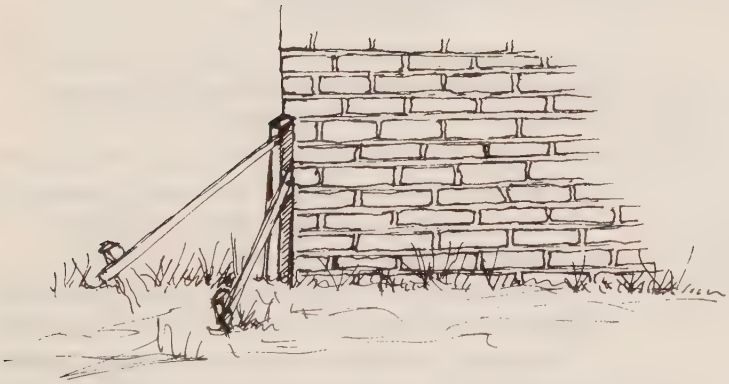

Bouwstenen . . .

6. Wat doen ouderen zelf in het ''flankerend beleid''?

De nota ''FLANKEREND BEJAARDENBELEID'' (Wat jammer nou dat het woord 'bejaarden' niet werd vervangen door 'ouderen'!) komt met de mooie gedachte verzorgingstehuizen diensten te laten verrichten, die kunnen worden aangeboden aan de bewoners van de omliggende wijk.

Het feit, dat lang niet in elke kern of elke wijk bejaarden- en verzorgingstehuizen staan, maakt het in de eerste plaats al vrij moeilijk deze gedachte verder uit te werken. Té veel ouderen zouden van deze vorm van hulp verstoken moeten blijven.
Overigens: Bij gelijkblijvende personeelsbezetting en grotere hulpbehoefte van de bewoners kan er niet veel voor de wijk gedaan worden!

Zeer veel aandacht wordt in de nota besteed aan de ZELFZORG en de zogeheten MANTELZORG.

A. Bij de ZELFZORG wordt de nadruk gelegd op het voorkómen van hulpbehoevendheid. Daarvoor zijn nodig: Een gezonde voeding, veel beweging, veiligheidsmaatregelen in de woningen en verstrekking van technische middelen, waar nodig.
B. Wat wordt precies met MANTELZORG bedoeld? Professor Hattinga Verschure is degene geweest, die een paar jaar terug op indringende wijze hier de aandacht op vestigde. Het veranderende beeld van de samenleving door verspreider wonen, wegtrekkende kinderen etc. had tot gevolg dat de oude familiebanden niet meer de belangrijkste rol spelen bij het verlenen van *onderlinge hulp.* Mantelzorg is díe zorg, die mensen onderling aan elkaar kunnen geven. Als dat niet meer kan in de oude familietrant, dan is waarschijnlijk nú de tijd gekomen ons te gaan bezinnen op een nieuwe invulling van wat we toch duidelijk als ONZE TAAK moeten beschouwen.

Het kán niet anders of er is onder de *70% niet hulpbehoevende ouderen* een (nog steeds groeiende) grote hoeveelheid krachten beschikbaar! (O.a. door het steeds vroeger uittreden uit het arbeidsproces.)

Zó komen we uiteindelijk weer terug bij het begrip WELZIJN.

Er is niet alleen sprake van "WELZIJN" bij de hulpbehoevende die zich 'wel voelt' als hij of zij geholpen wordt: "WELZIJN" heeft immers minstens zoveel, of eigenlijk ALLES te maken met een *zich wél bevinden* in de ontplooiing van de eigen mogelijkheden, zowel van de niet-meer-werkenden als van de werkenden...

Voor Christenen wil dat zeggen: Hoe gebruik ik de mij gegeven gaven zo volledig mogelijk en zo lang mogelijk ten dienste van mijn medemens? (MANTELZORG!)

Anders gezegd: *Hoe werk ik mee aan de opbouw van een samenleving, die beantwoordt aan Evangelische normen?*

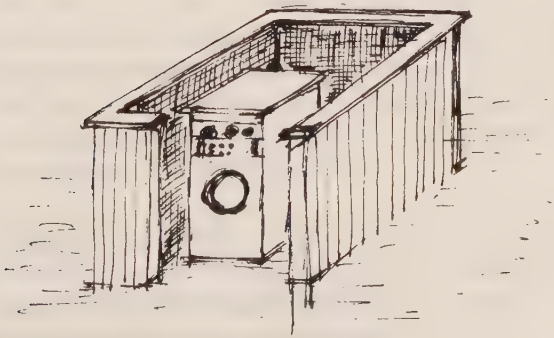

Mantelzorg

7. Vormen wij (weer) een zorgzame gemeenschap?

Wat is onze taak?

Om het antwoord op deze vraag te vinden, is bezinning nodig. Eigenlijk is het nodig dat IEDEREEEN, lang vóór het ontslagbriefje in de brievenbus glijdt of de pensionering ingaat, BEWUST bezig is met de ongemerkt naderende levensfase, waarin de salarisstrook niet meer een vanzelfsprekend verschijnsel is.
Nú moeten we ons vaak nog op de rest van onze levensvervulling bezinnen als de periode van niet meer werken reeds is aangebroken. En dan verliezen we tijd, omdat we dan nog moeten ontdekken wáár onze mogelijkheden ín ons en óm ons heen liggen.

Toch is het nooit te laat om de inhoud van ons leven te vernieuwen en te verfrissen als we krachtig bezig gaan met ECHTE recreatie, d.w.z. de *herschepping*.
De confrontatie met de afbraak van ons relatiepatroon dat we door ons beroepsleven hadden opgebouwd, kunnen we zo zélf wijzigen in een OPBOUW van nieuwe en talrijke sociale contacten, wanneer we ons in dienst stellen van onze naaste.
Het wordt mogelijk nieuwe echte arbeidsvreugde te beleven; we kunnen eigen ideeën ontwikkelen en trachten te verwezenlijken. Zélf beslissen WAT we gaan doen, HOE we het zullen doen en HOE LANG we iets gaan doen.

Indien ooit, dan hebben we juist nu we ouder worden de gelegenheid echt volledig MONDIG te zijn!

Zó kunnen we, soms bestuurlijk, maar vooral UITVOEREND, zelf meebouwen aan de

ZORGZAME GEMEENSCHAP

die we eigenlijk de laatste tientallen jaren al hadden ingeruild voor de *illusie* van de 'totale verzorgingsstaat'.

Het is schrijnend dat overal in de pers en ook in organisaties als de onze, maar steeds 'ach' en 'wee' wordt geroepen over bezuinigingen en dat er zo weinig POSITIEVE geluiden worden gehoord.

Wij menen, dat om te beginnen de protestants christelijke ouderen op het gebied van de zorg zo'n *POSITIEF geluid* kunnen laten horen! Vanuit onze levensbeschouwing:

ELKANDER TOT EEN HAND EN EEN VOET ZIJN!

De klank van deze zin kennen we allemaal, *maar van de praktijk die hieruit vroeger als vanzelfsprekend voortvloeide, zijn we min of meer vervreemd!* We zijn immers gewend geraakt, of liever 'verwend' door het door de staat opgebouwde en nu onhoudbaar gebleken zorgsysteem?

In dat systeem kwam de belastingaanslag feitelijk in de plaats van de zorg uit christelijke naastenliefde...
Dat belastingbiljet blijft komen, maar de opbrengsten, de inkomsten van de overheid, zijn niet meer toereikend voor de noodzakelijke zorg. Opnieuw zal christelijke zorg de algemene praktijk moeten worden!

Het gaat er echter niet alleen om de regering te helpen bezuinigen, al is ook dat christenplicht: Het gaat erom in de meest positieve zin te reageren op deze tijd van economische neergang, door ons weer bewust te worden van de opdracht die wij van onze Heer hebben ontvangen!

Vereniging belangrijk

De regering doet een beroep op de ouderen met de volgende woorden: ,,Een beleid, dat zich richt op zelfzorg en zelfredzaamheid en zelfstandig wonen van ouderen, kan slechts succes hebben, als de betrokkenen hiervoor gemotiveerd worden en bereid

zijn zich hiervoor actief in te zetten. Een dergelijke bereidheid kan worden verondersteld bij ouderen, *die zich in een ouderenvereniging verenigd hebben.''*

De P.C.O.B. noteerde uit dezelfde nota verder: ''Het ligt voor de hand, dat zij in dit werk hun *eigen verantwoordelijkheid en identiteit* behouden.''

Dat zijn heel belangrijke uitspraken.
Ten eerste: *Onze eigen verantwoordelijkheid,*
ten tweede: *Onze eigen identiteit!*

8. Hoe moet het worden?

De uitvoering van de plannen

Tot nu toe hebben we volkomen theoretisch de lijn uitgezet, via de meest recente rapporten die de regering heeft opgesteld, van A naar B: Van ''Hoe het was naar HOE HET MOET WORDEN''.

Hoe was het? We geloofden op weg te zijn naar de ideale verzorgingsstaat.

Hoe moet het worden? We moeten het SAMEN doen, door het vormen van de zorgzame gemeenschap!

Wat is er nu nodig om uitvoering te geven aan de gedachten, die bij ons opkomen?

In de eerste plaats is ORGANISATIE nodig van onze protestants christelijke ouderen. Voor ALLEN is in de P.C.O.B. plaats en ruimte: Zowel voor de hulpbehoevende, als voor de nog valide ouderen, die als taak voor hun 'vrije' levensperiode de noodzakelijk geworden onderlinge hulp op zich willen gaan nemen.

De vraag: ''Hoe komt die hulp er?'', kan een mens alléen niet beantwoorden. De *landelijke organisatie* is nodig voor het bundelen van ideeën, voor het opzetten van plannen, voor het begeleiden van projecten, vooral ook voor de *vorming* en *scholing* van mensen, die bijzondere diensten gaan verlenen op plaatselijk en ander niveau.

De landelijke organisatie is ook nodig als *centraal* punt voor de hulpbehoevenden; voor het verstrekken van inlichtingen, voor het verwijzen naar de plaatsen waar hulp verleend en verkregen kan worden.

Om welke hulp kan het allemaal gaan?

Dat loopt van de eenvoudige huishoudelijke handreiking tot de diep doordringende geestelijke hulp.

We kunnen daarbij denken aan:

Ziekte. Een patiënt, voor wie alle professionele hulp aanwezig is, moet 's avonds nog medicijnen toegediend krijgen, die hij/zij zelf niet kan bereiden. Dat kan een in dezelfde buurt wonende hulpverlener uit *de plaatselijke afdeling* van de ouderenbond even komen doen.

Eenzaamheid. Voor veel mensen is het warme middagmaal een probleem: De kleine hoeveelheid inkopen, het klaarmaken... bezigheden, die, als men alleen aan tafel moet gaan zitten, alle er aan bestede zorg niet waard lijken! Dat kan ertoe leiden dat die maaltijd (te) vaak wordt overgeslagen.
Voor een keer is dat niet zo erg, maar het zou zo anders kunnen als de hulpverlener een keer in de week eens meegaat boodschappen doen, aanbiedt sámen te koken en te eten. Dat werkt stimulerend voor de andere dagen: Men kijkt uit naar de volgende gezamenlijke maaltijd.

Contact. Lid zijn van een ouderenbond is op zich al voldoende om contacten te kunnen leggen.
Leden en belangstellenden, die niet in staat zijn de vergaderingen en bijeenkomsten van de plaatselijke afdeling te bezoeken dienen op àndere wijze contact te krijgen, waarvoor de hulpverlenende groep ingeschakeld kan worden. 'Bezoekdienst' dus.

Vervoer. Samenhangend met het bovenstaande kunnen mensen problemen hebben met de mogelijkheid zich te verplaatsen. Er zijn nu eenmaal minder draagkrachtigen, die niet bij voortduring taxi's kunnen betalen en die toch wel eens ergens naar toe willen. Een vervoersdienst: Een aantal mensen uit de afdeling, die zich ter beschikking stellen om deze 'hulpbehoevenden' (want dat zijn ze) in de

gelegenheid te stellen naar een voor hen belangrijke verjaardag te gaan, op ziekenbezoek, als het nodig is naar de dokter, de polikliniek etc.

Telefooncirkels. Als inderdaad het langer zelfstandig wonen zodanig bevorderd wordt, dat meer en meer al heel oude mensen alleen blijven wonen, dan is dagelijks controle, door middel van een telefonische informatie, geen luxe. In de eerste plaats zou ervoor geijverd moeten worden, dat alle ouderen financieel in staat gesteld worden telefoon te hebben; in de tweede plaats zou de plaatselijke afdeling kunnen uitdenken hóe zo'n telefooncirkel zou moeten gaan werken.
Een bestaande formule is: A belt B; B belt C; C belt D en de laatste belt weer A. Antwoordt iemand niet, dan kán dat betekenen, dat de gebelde iets mankeert en hulp nodig heeft. Dáár moet dan controle op af, nadat eerst de volgende in de cirkel is gebeld om de rij af te maken. Wél moeten er zeer goede afspraken worden gemaakt over het steeds op dezelfde tijd bellen en tijdige informatie als de gebelde een dagje uit of om andere reden afwezig is.

Juridische hulp. Ouderen komen toch vaker en eerder dan men zo zou denken in aanraking met juridische vragen en problemen. Dat kan zijn bij eenvoudige zaken als kopen en verkopen, bij verhuizen, bij het aanvragen van pensioen en A.O.W., maar ook bij ingewikkelde zaken als erfenissen, boedelscheidingen, de belastingaangifte etc.
Men kan daar plaatselijk een oplossing in bieden als onder de leden een jurist is; een deskundige op juridisch terrein; of door gewestelijk of landelijk een informatiepost in te schakelen.

Geestelijke nood. In de zorg voor het geestelijk welzijn is de vereenzaming tenslotte het belangrijkste aspect van het ouder worden, hetzij, dat de levensgezel

overlijdt, hetzij, dat men op hogere leeftijd gekomen het ongetrouwd gebleven zijn als smartelijk gaat ervaren.
In de praktijk blijkt in tal van gevallen, dat kerkelijke ambtsdragers het met dit facet van hun werk bijzonder moeilijk hebben, omdat ze de diepte van dit verdriet niet uit eigen ervaring kennen. De in dit opzicht (helaas!) ervaren oudere kan vanuit de eigen ondervinding dikwijls beter en met minder schroom de eenzame benaderen en steunen. Vanuit een weten, wanneer er kritieke uren en dagen zijn en het gemis het ergst knaagt, willen zij ruim tijd nemen om te luisteren of alleen maar simpel aanwezig te zijn.
Voor dit werk zal in elke afdeling veel aandacht en tijd beschikbaar moeten zijn.
In onze bond spreken we in dit opzicht dezelfde taal, zelfs als we zwijgen: *De liefde om Christus' wil!*

Kortom! *Mogelijkheden te over om van de oorspronkelijke ouderenbond, afgestemd op de gezelligheid, later uitgegroeid tot belangenorganisatie, nu tevens een aanvullende hulporganisatie te maken!*

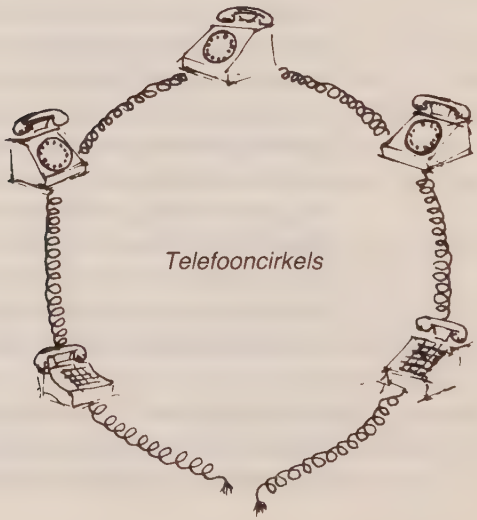

9. De plaatselijke afdeling ''voorpost eerstelijnszorg''?

Onze bond zal ''voorpost van de eerstelijnszorg'' moeten worden.

FORMULE: *Onderlinge hulp* eerst, zolang dat mogelijk is.
Beroepsmatige hulp, waar nodig, met *aanvullende onderlinge zorg.*
Onderlinge hulp, waar nazorg nodig is.

Overleg met de beroepsmatige hulporganisaties is natuurlijk wel geboden.

Reactie

Al heel wat van onze plaatselijke afdelingen hebben positief gereageerd op het idee, dat de ouderenbond de omschreven taken op zich gaat nemen.

Alom wordt echter gevraagd: *Hoe doet de plaatselijke afdeling dat?*

Iedere afdeling zal dat op eigen wijze gaan doen. Dat is de besturen ook zeker wel toevertrouwd. Het hoofdbestuur zal daarbij trachten de ideeën van de één, over te dragen aan de ander.

Zo is er een afdeling al begonnen de wijken in de plaats zo KLEIN MOGELIJK te maken. De bedoeling is dat de verspreiding van Echoklanken maandelijks de BASIS kan zijn voor de RAPPORTERING van de hulpbehoevendheid.
Er is naar gestreefd de bezorger van die Echoklanken niet meer adressen te geven dan tien. Hij/zij let in het voorbijgaan dan op de omstandigheden waaronder de bezochte leden leven. Zo wordt bijvoorbeeld opgemerkt of een lid moeite heeft met het volledig behartigen van de eigen huishouding e.d.

N.B.: Een goede opmerker(ster) ziet gauw genoeg of iemand zich nog wel dagelijks kleedt; of er gegeten

wordt; afgewassen enz. en merkt ook in het korte praatje aan het gesprek of iemand vereenzaamt...

In dit opzicht is wél enige *scholing* en *vorming* nodig, zoals we ook eerder in deze brochure schreven.

Inventarisatie van krachten

De P.C.O.B., maar zeker de plaatselijke afdelingen zullen de beschikbare krachten dienen te inventariseren, waarbij kwaliteiten en de verschillende taken op elkaar worden afgestemd.
Zo'n inventarisatie is nodig om de organisatie van de hulp zo goed mogelijk te kunnen realiseren.

Begrijpelijk dat dit alles een hele ommezwaai betekent!

De onwennigheid aan deze nieuwe gedachten zal veel leden misschien doen zeggen: *,,Moeten wíj daar nu nog aan beginnen?''*

Wij zouden daar graag ''ja'' op willen antwoorden en de ouderenbond, zéker de P.C.O.B. als volgt willen zien:

> P.C.O.B.: Naast organisatie voor belangenbehartiging van de ouderen, naast de verbondenheid en de gezelligheid, óók een HULPORGANISATIE, waar geholpenen en helpers één blijde gemeenschap vormen, waarin IEDER BLIJ kan zijn. Wie hulp ontvangt, omdat hij achter de helpende Christus ziet; de helper, omdat het volbrengen van het liefdegebod vreugde geeft!

Inventarisatie

10. Nog steeds het verkeerde beeld?

Wie goed leest, bemerkt dat er door de regeringsnota's, zeker door de laatste twee, die we in deze brochure beschreven, een duidelijke draad loopt:

Ouderenwerk, ouderenbeleid vóór, dóór en mét ouderen!

Ouderen zullen nu in het beleid kunnen meespreken via de nieuwe ''Raad voor het Welzijn'', MITS we zélf onze welzijnsfuncties in de zorg, de vorming en de recreatie invullen, op een wijze, die van ons, leden van de P.C.O.B., verwacht kan worden.

Kunnen we alle werk wel ALLEEN af? Kunnen we zélf de hulporganisatie opzetten? Hebben we voldoende leden om de plannen uit te voeren? Bereiken we wel alle hulpbehoevenden? Bereiken we wel alle niet-meer-werkenden, voor wie in de P.C.O.B. zoveel te doen is?

Helaas is dit niet het geval!

Vele mensen, vooral in de diverse kerken, hebben nog steeds het VERKEERDE BEELD van een ouderenbond: Een gezelligheidsclub!

Jammer genoeg zijn er P.C.O.B.-afdelingen, die aanleiding geven tot het handhaven van dit foute beeld. Zij raakten in een vicieuze cirkel: Jongere ouderen hebben geen behoefte aan de gezelligheidsclub en treden daarom niet toe; doordàt zij niet toetreden verandert de afdeling ook niet van karakter en komt de *belangenbehartiging* en het hele *zorgscala* maar moeilijk van de grond.

Het is daarom nodig, dat alom doordringt, dat juist de twee bovengenoemde aspecten voor ELKE OUDERE, óók voor de VIJFTIGERS(!) de belangrijkste zijn.

Hier ligt een grote taak voor de kerkelijke organen. *Het*

welzijn van de steeds ''jongere'' ouderen ligt NIET in de eerste plaats in het recreatieve vlak, maar in de ontplooiing op het gebied van belangenbehartiging en zorg!

De centrale diakonale organen van de grootste protestantse kerken hebben daar in hun rondzendbrieven van eind 1982 op gewezen en gevraagd de groei van de P.C.O.B. te bevorderen.

Helaas schijnt deze oproep niet altijd tot de plaatselijke kerken te zijn doorgedrongen.
Nog altijd denken velen, dat de kerkelijke sociëteiten voor alle ouderen voldoende zijn.
Dat er sinds 1970 een ouderen*beleid* bestaat en dat de ouderen hierin zélf op hun verantwoordelijkheid worden aangesproken, is vele plaatselijke kerkelijke colleges onbekend!
Enigszins begrijpelijk, omdat diakenen door hun korte ambtsperiode vaak ook nauwelijks de tijd krijgen zich hierin te verdiepen, en... ''De SOOS is er toch?''

De ontwikkelingen hadden echter wel mede tot betreurenswaardig gevolg, dat de P.C.O.B. in aantal leden vèr achter ligt bij de neutrale en de R.K. bond voor ouderen.
We hopen, dat mede door het lezen van deze brochure het belang van de protestants christelijke ouderenbond en van het werk dat we gezamenlijk willen gaan doen, thans door alle kerken wordt ingezien en alsnog die medewerking aan het oprichten van plaatselijke afdelingen en aan de groei van de P.C.O.B. beter op gang komt.

Zorgzaamheid

11. Hardnekkig misverstand!!

Er bestaat, naast het verkeerde beeld, dat velen van een ouderenbond hebben, nóg een hardnekkig misverstand.

Ter opheldering: *De Protestants Christelijke Ouderenbond is géén verlengstuk van welke vak- of standsorganisatie ook!*

De P.C.O.B. heeft *eigen* specifieke rollen te vervullen in de belangenbehartiging voor ouderen.

Ouder zijn, heeft voor iedereen dezélfde maatschappelijke status tot gevolg. Dus vinden we in de P.C.O.B. de vroegere werknemer, de vroegere werkgever, de kleine en grote zelfstandige, de vrije-beroepsmensen.

Dit geschakeerde ledenbestand vindt zijn afspiegeling in het hoofdbestuur, dat de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, overeenkomstig zijn grondslag en statuten en met medewerking van afdelingen en gewesten, de P.C.O.B. uit te bouwen tot een krachtige organisatie, die kan meespreken en meewerken in deze maatschappij.

Welke verantwoordelijkheden dragen we reeds?

1. 30% van de bestuurszetels in de stichtingen gecoördineerd bejaardenwerk (stichtingen welzijn ouderen) worden aan afgevaardigden van de 3 ouderenbonden toegekend.

2. In provinciale welzijnsraden hebben afgevaardigden van de ouderenbonden zitting.

3. In de komende ''Raad voor het Welzijn'' zullen afgevaardigden van de ouderenbonden zitting krijgen, evenals in de kamers, die zich over de

verschillende aspecten van het ouderenbeleid gaan buigen.

4. 30% van de bestuursleden van de bejaardenoorden zullen ouderen zijn, die door de bewoners worden aangewezen.

5. Hoofdbestuurders van de ouderenbonden plegen regelmatig overleg met de verschillende staatssecretarissen, kamerfracties en -commissies of ambtenaren, die bij het beleid betrokken zijn.

In de subsidieverordening voor het Gecoördineerd Bejaardenwerk, die nog steeds van kracht is, staat o.a.:

A. Het bestuur van de instelling Gecoördineerd Bejaardenwerk bestaat voor *tenminste* 30% uit vertegenwoordigers van de in het werkgebied van de instelling aanwezige *organisaties van bejaarden*.
B. Onverminderd het bepaalde onder A. bestaat het bestuur van de instelling voorts, dan wel mede, uit vertegenwoordigers van besturen van organisaties en instanties in de sectoren gezinsverzorging, kruiswerk, vrijwilligerswerk, algemeen maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk, intramurale verzorging en verpleging van bejaarden, ongeacht de privaat- of publiekrechtelijke rechtspersoonlijkheid van deze organisaties en instanties.

Al het bovenstaande wil niet zeggen, dat de P.C.O.B. gepaste *ontspanning* en *creatieve* activiteiten niet mede tot haar taak rekent!

Vele afdelingen hebben een eigen zangkoor. We zouden meer willen doen aan verdere muzikale

ontwikkeling en gelegenheid willen scheppen kennis op te doen van het planten- en dierenleven. Aandacht besteden aan hobby's als fotografie, boetseren en schilderen. Ook daarin ligt een taak, die we willen vervullen!

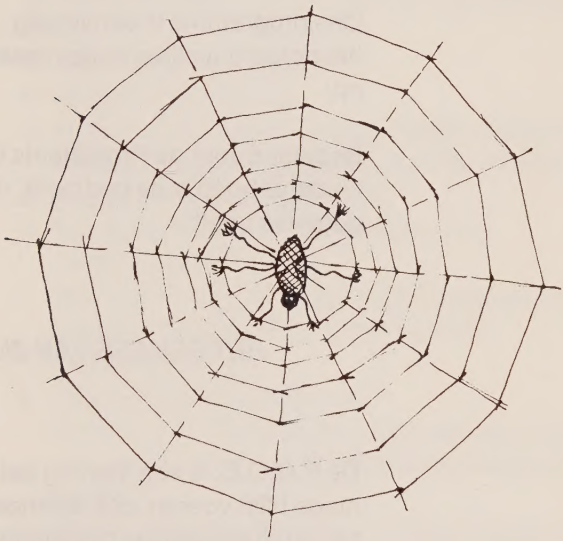

In het netwerk heeft de PCOB een eigen specifieke rol!

12. Ten slotte

We vragen alle oudere lezers van deze brochure:

Pak de draad op! Zoek Uw taak in onze bond; bied Uw tijd en beschikbare krachten aan. Vertel ons op welke manier wij U ergens mee kunnen helpen!

Bent U nog geen lid van de P.C.O.B.: Word dan nú lid!

Ons programma is eenvoudig. Hieronder schrijven wij het oorspronkelijke visieprogramma nog eens voor U op:

Bepalend voor de Protestants Christelijke Ouderenbond is de opdracht, die God aan de mens gegeven heeft:

HET BEHEER VAN ZIJN SCHEPPING

De P.C.O.B. is van mening dat de oudere dat beheer mede blijft voeren, ook wanneer hij of zij niet meer aan het produktieproces deelneemt.

De P.C.O.B. acht het daarom noodzakelijk dat:

1. de oudere medezeggenschap houdt in kerkelijke, maatschappelijke, politieke en culturele organen;
2. de oudere vooral medezeggenschap toekomt in alle aangelegenheden, die de oudere mens betreffen, zoals:
   a. het ouderenpastoraat
   b. de gezondheidszorg
   c. de bouw van aangepaste woningen, zodat men zo lang mogelijk zelfstandig kan blijven wonen.
   d. de gezins-en bejaardenhulp
   e. het bestuur van bejaardenoorden en verpleeghuizen
   f. het functioneren van het indicatiesysteem naar algemene normen voor opname in de bejaardenoorden
   g. inspraak en overleg met de samenwerkingsverbanden, die verantwoordelijk zijn voor de zorg van de zelfstandig wonende ouderen
   h. de stichtingen gecoördineerd bejaardenwerk waarin rekening wordt gehouden met de religieuze overtuiging en met onder ouderen levende behoeften.
   j. bewaking en waar nodig verbetering van sociale voorzieningen.
3. *DE OUDERE DAADWERKELIJK, IN GEESTELIJK EN MATERIEEL OPZICHT DE ZORG OP ZICH NEEMT VAN DE NAASTE, WAAR EN WANNEER DAT MAAR MOGELIJK IS!*

PCOB, POSTBUS 260, 7460 AG RIJSSEN